

לכבוד שר הרווחה והשירותים החברתיים, ח"כ משה כחלון,

הנדון: תגובה להמלצות הועדה ל'בחינת תופעת הכתות בישראל'

א.ג.

בעקבות פרסום המלצות הצוות ל'בחינת תופעת הכתות בישראל' של משרד הרווחה אנו, אקדמאים העוסקים בחקר דתות ותנועות רוחניות, רוצים להביע את הסתייגותנו המקצועית מהדו"ח ואת חששו מהמלצותיו. אנו, כמובן, מברכים על כל יוזמה לתמוך ולסייע לנפגעי אלימות, הטרדה מינית והתעללות מצד בעלי שררה וסמכות ממסדית או רוחנית, אולם יחד עם זאת, הערכתנו היא כי הדו"ח מסתמך על מקורות, ספרות, והגדרות שמוכרים באקדמיה זה מכבר כמוטים, ושחלקם מייצגים אינטרסים ונקודות מבט של גופים בעלי עניין במחלוקת.¹

ראשית, אנו מערערים על השימוש במונח 'כת', המניח מראש כי כל קבוצה דתית או רוחנית חדשה או לא מוכרת למסד מעורבת בפעילות שלילית. המונח איננו מקובל כיום במחקר האקדמי, ונהוג להחליפו במונח הניטרלי 'תנועות דתיות חדשות'.

שנית, ובהמשך לכך, אנו מסתייגים מן השימוש במונח הכולל 'נפגעי כתות'. אנו מסכימים שישנן קבוצות רוחניות ודתיות בהן הפרט מוותר על חשיבה עצמאית, ושלפעמים ויתור זה מנוצל לרעה, ופוגע באותו פרט. אולם על פי מיטב ידיעותינו והבנתנו קשה עד מאוד להבחין ולהבדיל בין חברות כנועה בקבוצה שמבקשת לחקור בצורה כנה אמיתות רוחניות, לבין כניעה מאונס בקבוצה המשעבדת את חבריה ומנצלת אותם לרעה. בהתאם לכך, אנו מצפים כי תעשה הבחנה ברורה בין קבוצות שונות, ובין פעולות שונות בתוך הקבוצה. לפיכך, אנו קוראים להימנע מכל התערבות ממשלתית בפעילותן של קבוצות דתיות או רוחניות חדשות, אלא במקרה שהוכח שמי מחברי הקבוצה או ממנהיגיה עבר על החוק. גם במקרה של עבירה על החוק, אנו מסתייגים מכל נסיון להאשים או לרדוף קבוצה שלמה בגלל עבירה על החוק של אחד ממנהיגיה או חברי הקבוצה. אנו אף קוראים שלא להתעלם מעדויות לא מעטות המלמדות על פעילותן של קבוצות דתיות חדשות לטובת הפרט והחברה.²

שלישית, אנו דוחים את השימוש במונח 'שליטה הכרתית' (mind control). זהו מושג חסר תוקף מדעי, וישנה כיום הסכמה בין החוקרים שאין לעשות בו שימוש בהקשר של תנועות דתיות חדשות.³ המחקר מצביע על כך שאנשים בוחרים להצטרף לתנועות דתיות חדשות מרצונם החופשי ואף בוחרים לעזוב אותן מרצונם החופשי. יתרה מזאת, מחקרים רבים מראים שמרבית המתעניינים בתנועות אלו בוחרים, בסופו

¹ Zaidman-Dvir, N. and Sharot S. 1992. "The Response of Israeli Society to New Religious Movements; ISKCON and Teshuvah" in *Journal for the Scientific Study of Religion* 31 (3): 279-295.

² לדוגמה, מחקרים רבים מראים שחברים במגוון תנועות דתיות חדשות מדווחים על עלייה בתחושות של סיפוק, הגשמה אישית ושליטה בחייהם; ובמדדים פסיכולוגיים בריאותם הנפשית גבוהה. ראו C.A. Latkin. 1987. "The Self-Concept of Rajneeshpuram Members", *Journal for the Scientific Study of Religion* 29: 91-98. Buxant, C., et al. 2007. "Cognitive and Emotional Characteristics of New Religious Movement Members: New questions and data on the mental health issue". *Mental Health, Religion, and Culture* 10(3): 219-238.

³ ראו, למשל, Richardson, James T. "A Critique of "Brainwashing" Claims about New Religious Movements" in Dawson, Lorne L. (ed.) *Cults in Context: Readings in the Study of New Religious Movements*. New Brunswick, N.J: Transaction Publishers, pp. 217-228.

של דבר, שלא להצטרף אליהן, או מצטרפים ועוזבים אחרי זמן מה.⁴ כל הנתונים הללו אינם מתיישבים עם הטענה שתנועות אלו משיגות "שליטה מוחלטת בתהליכי החשיבה ודפוסי ההתנהגות", כלשון הדו"ח (עמ' 22).

ערעורים על תוקפן של האשמות ב'שליטה הכרתית' בקבוצות דתיות חדשות התפרסמו לא רק בבמות אקדמיות מכובדות, אלא גם ניתנו כעדות מומחים בבתי משפט רבים ברחבי העולם. לדוגמה, ב-1989 הצהירו האגודה למחקר מדעי של הדת (The Society for the Scientific Study of Religion) והאגודה הסוציולוגית האמריקאית (American Sociological Association) בפני בית המשפט העליון בארה"ב שאין כל תמיכה מחקרית לטענות אודות 'שליטה הכרתית' בהקשר של תנועות דתיות חדשות; והאגודה הפסיכולוגית האמריקאית (American Psychological Association) יצאה בהצהרה דומה בפני בית המשפט העליון במדינת קליפורניה כבר ב-1987.⁵

אנו אף טוענים שהנסיון הגורף להחליט עבור חברי קבוצות דתיות חדשות שהם משועבדים למנהיגיהם, חסרי רצון חופשי וחסרי יכולת להחליט עבור עצמם, נראה כאנטי-דמוקרטי ומהווה פגיעה חמורה בזכויותיהם. השימוש במושג 'כת' ו'שליטה הכרתית' עלול להוציא חברי קבוצות דתיות ורוחניות מחזקת היותם אזרחים חופשיים, בעלי רצון חופשי וזכויות טבעיות, ולהכניסם לקטגוריה משפטית של "קטינים", הזקוקים לאפטרופסות.⁶ אנו חוששים שהמלצות הוועדה עלולות להיות מנוצלות לרעה ולשמש לרדיפה של קבוצות שונות בשל החזקתן באמונות או מנהגים השונים מן המקובל. העמדה של חלק ממדינות אירופה בנוגע לסוגיות התנועות הדתיות החדשות מלמדת על גישה מפוכחת יותר: לדוגמה, סוכנות פדרלית בלגית המליצה נגד חקיקת חוקים המתמקדים בתנועות דתיות חדשות⁷ והסנאט האיטלקי החליט שלא לאמץ חוק נגד 'מניפולציה הכרתית' בתנועות דתיות חדשות.⁸

לסיכום, אנו טוענים כי חקיקת חוקים או נהלים המכוונים ישירות כלפי מנהיגים דתיים או רוחניים וכלפי חברי קבוצות דתיות חדשות אינה עולה בקנה אחד לא עם הידע המחקרי שנצבר באקדמיה ולא עם שמירת זכויות האזרח וחופש האמונה והפולחן במדינת ישראל.

על מנת לקבל החלטות מושכלות בעניינים אלה בעתיד, נשמח לסייע ביישום המלצות הצוות לבניית מאגר מידע ובניית מערך הכשרה לעובדים סוציאליים בתחום התנועות הדתיות החדשות, בהנחה ששני אלו יתבססו, בין השאר, על ידע מחקרי שנאסף במהלך השנים ברחבי העולם.

⁴ ראו, לדוגמה, Galanter, M. 1989. *Cults: Faith, Healing and Coercion*. New York: Oxford University Press, pp. 140-43. כמו גם Barker, E. 1984. *The Making of a Moonie*. Oxford: Basil Blackwell, p. 147.

⁵ http://en.wikisource.org/wiki/Brief_Amicus_Curiae_of_the_American_Psychological_Association -1 Richardson, James T. 1991. "Cult/Brainwashing Cases and Freedom of Religion", *Journal of Church and State* 33: 55-74. בהתאמה.

⁶ ואכן, ראו ההצעה הבאה, הבאה בעמ' 10 של הדו"ח: "תיקוני חקיקה לגבי חוק הכשרות המשפטית והאפטרופסות התשכ"ב - 1962 - הצוות ממליץ לשקול עריכת תיקון בחוק זה, כך שיצוין במפורש כי מצב בו אדם נתון לשליטה ממשית של אדם אחר בחייו או להשפעה בלתי הוגנת עליו, ייחשב כמצב בו אדם אינו מסוגל לדאוג לענייניו ולכן רשאי ביהמ"ש למנות לו אפטרופוס."

⁷ <http://www.cesnur.org/2006/belgium.pdf>

⁸ http://www.cesnur.org/2005/brainwash_11.htm

בברכה,

ד"ר אליעזר באומגרטן, המחלקה למחשבת ישראל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
פרופ' יורם בילו, המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה והמחלקה לפסיכולוגיה, האוניברסיטה
העברית בירושלים

אורית בנדס-יעקב, המחלקה לסוציולוגיה של החינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים
נגה גלעד, החוג ללימודים רב תחומיים, אוניברסיטת חיפה

פרופ' בועז הוס, המחלקה למחשבת ישראל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

פרופ' חיים היימס, המחלקה להיסטוריה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

ד"ר סיון הירש, חינוך רב-תרבותי, אוניברסיטת מונטריאול, קנדה

ד"ר יובל הררי, המחלקה לספרות עברית, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

רחל ורצברגר, המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, האוניברסיטה העברית בירושלים

פרופ' נורית זידמן, המחלקה למנהל עסקים, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

ד"ר יוסף חיות, החוג לתולדות ישראל, אוניברסיטת חיפה

ד"ר גילה לאור, בית הספר לעבודה סוציאלית ורווחה חברתית, האוניברסיטה העברית בירושלים

ד"ר הגר להב, בית הספר לתקשורת, המכללה האקדמית ספיר

פרופ' דוד לוי-פאור, המחלקה למדע המדינה וביה"ס למדיניות ציבורית וממשל, האוניברסיטה העברית
בירושלים

ד"ר יוסף לוס, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן

פרופ' עפרה מיזלס, הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה

ד"ר רונית מרוז, המגמה לפילוסופיה יהודית, ספרות חז"ל וקבלה, אוניברסיטת תל-אביב

תומר פרסיקו, ביה"ס לפילוסופיה, התכנית לדתות זמננו, אוניברסיטת תל-אביב

שי פרו, בית הספר להיסטוריה, אוניברסיטת תל-אביב

ד"ר גבי קאבאליון, ביה"ס לעבודה סוציאלית והמחלקה לקרימינולוגיה, המכללה האקדמית אשקלון

יועד קדרי, המחלקה למחשבת ישראל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

אדם קלין אורון, המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, האוניברסיטה העברית בירושלים

פרופ' שלמה קניאל, ביה"ס לחינוך, אוניברסיטת בר אילן

ד"ר דלית שמחאי, החוג הרב תחומי בפקולטה למדעי הרוח והחברה, המכללה האקדמית תל חי

פרופ' סטיב שרוט, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

אסף תמרי, המחלקה למחשבת ישראל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב